

Цивільне право і процес

УДК 347.155

Ольга Розгон *

ПРАВОВА ПРИРОДА РІЗНОВИДІВ ПІКЛУВАННЯ

У статті з'ясована відмінність між категоріями «піклування», «опікування» та «допомога помічника». Розглянуто та визначено, що опіка та піклування розглядаються як спосіб охорони (захисту), спосіб забезпечення або як форма захисту, форма забезпечення прав та інтересів підопічних осіб. Висловлено думку, що хоча піклування, опікування та допомога помічником мають схожу мету, вони є різними категоріями цивільного права за змістом, правовою природою та наслідками.

Ключові слова: опіка, піклування, опікування, допомога помічником, спосіб, охорона, забезпечення прав та інтересів, підопічні особи.

Rozgon O. V. Правовая природа разновидностей попечительства.

В статье установлено различие между категориями «опека», «попечительство» и «помощь помощника». Рассмотрено и определено, что опека и попечительство рассматриваются как способ охраны (защиты), способ обеспечения или как форма защиты, форма обеспечения прав и интересов подопечных лиц. Высказано мнение, что хотя опека, попечительство и помощь помощником имеют сходную цель, они являются разными категориями гражданского права по содержанию, правовой природе и последствиям.

Ключевые слова: опека, попечительство, попечение, помощь помощником, способ, охрана, обеспечение прав и интересов, подопечные лица.

Rozgon O. V. Legal nature of care varieties.

The article established a distinction between the categories of guardianship and care assistant. Considered and indicated that the guardianship is seen as a way of protection or (protection), or a method of providing a form of protection, the shape of the rights and interests of the individual wards. Expressed the view that although the guardianship, custody and care assistant have a similar purpose, but they are different in content, nature and the legal consequences of the category of civil law.

Keywords: guardianship, custody, care assistant, fashion, security, protection of rights and interests, trust the person..

За чинним цивільним законодавством дієздатність вказує на передбачену нормами права здатність особи самостійно, своїми усвідомленими діями здійснювати (використовувати і виконувати) суб'єктивні права та юридичні обов'язки. Але не всі фізичні особи здатні самостійно здійснювати свої права і виконувати обов'язки через обмеження дієздатності або її позбавлення. Ці фізичні особи мають особливе правове становище в суспільстві та потребують підвищеного захисту з боку держави. З огляду на це, удосконалення законодавства, ефективне вирішення питань при порушенні прав цих категорій осіб на практиці є важливою гарантією захисту прав і законних інтересів громадян.

Проблеми опіки та піклування як правового інституту досліджувалися у цивільному та сімейному праві Н. А. Аблятіповою, Н. А. Д'ячковою, Н. М. Єршовою, О. І. Карпенко, С. Г. Керимовим, С. Є. Морозовою, Г. М. Нечаєвою, О. Й. Пергаментом, Д. В. Прутяном та ін.

Але у багатьох публікаціях науковці лише спираються на визначення сутності та процесуальний розгляд справ опіки та піклування. Крім цього, всі ці наукові пошуки зводилися до дослідження опіки як правової форми виховання дітей або виду представництва. При цьому поза увагою залишилися такі схожі категорії, як інститут помічника або догляд (опікування) за договором довічного утримання. Отже, комплексно, ці різновиди піклування не розглядалися.

Зауважимо, що на даний момент ще не сформульовані теоретичні положення, які б достатньо чітко визначали зміст опіки та піклування і характеризували б співвідношення цих термінів зі спільними категоріями. Адже зазначені категорії не є синонімами.

Метою статті є комплексний теоретичний аналіз категорії піклування порівняно зі схожими категоріями – інститут помічника або догляд (опікування) за договором довічного утримання.

Спершу зауважимо, що піклування поряд із опікою зазначається у ЦК України як один інститут, отже, перш ніж перейти до аналізу піклування, визначимо опіку.

Опіку та піклування можна розглядати в різних аспектах. Так, опіка та піклування може розглядатися як правовий інститут, який має комплексний характер, тому що регулюється нормами як цивільного, так і сімейного права, оскільки особисті немайнові та майнові відносини громадян з організаціями та між собою регулюються та охороняються як сімейним, так і цивільним правом [1], та регулюється главою 6 ЦК України і закріпленій у таких інститутах, як дієздатність фізичної особи, представництво, правочини, зобов'язання, що виникають внаслідок завдання шкоди, та главою 19 СК України.

У сімейному праві опіка та піклування розглядаються як передання дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, іншим особам із метою виховання та захисту їх майнових та особистих прав [2, с. 230].

При з'ясуванні місця опіки у системі права запропоновано розглядати її у різних аспектах. Так, опіка, як правова форма виховання дітей, позбавлених батьківського піклування, є інститутом сімейного права, але водночас як спосіб охорони майнових прав певних категорій осіб, безумовно, є цивільно-правовим інститутом [3].

Яніцька І. А. вважає, що слід поділяти інститут опіки та піклування на два окремих субінститути опіки та піклування. Правові норми, що входять до зазначених субінститутів, є відносно відокремленими, мають специфічний предмет правового регулювання, поширюються на певне коло осіб [4].

Опіка встановлюється над дитиною, яка не досягла 14 років (малолітньою особою) і має часткову цивільну дієздатність, тобто має право самостійно вчиняти лише дрібні побутові правочини, здійснювати особисті немайнові права на результати інтелектуальної, творчої діяльності, що охороняються законом, і не несе відповідальності за заподіяну нею шкоду [5, с. 11].

Опіку також установлюють над фізичною особою у разі визнання її недієздатною. Відповідно, призначення опікуна є прямим наслідком визнання особи недієздатною (ч. 1 ст. 41 ЦК України). В ч. 1 ст. 60 ЦК України зазначається, що суд установлює опіку над фізичною особою у разі визнання її недієздатною і призначає опікуна за поданням органу опіки та піклування. Згідно зі ст. 40 ЦК України фізична особа визнається недієздатною з моменту набрання сили рішенням суду про це [6, с. 134].

Віковий діапазон категорії осіб, які підпадають під часткову дієздатність, є досить широким. До категорії малолітніх належать і діти підліткового віку, і новонароджені. Водночас акцент робиться на тому, що ст. 39 ЦК України не визначає вік, із досягненням якого фізична особа може бути визнана недієздатною, що дає можливість установлювати опіку і щодо малолітніх та неповнолітніх осіб [5, с. 11].

Згідно з ч. 1 ст. 39 ЦК України недієздатною судом може бути визнана особа, яка має хронічний, стійкий психічний розлад. Цим і відрізняється підстава для визнання особи недієздатною від підстави для обмеження особи в дієздатності, коли її психічний розлад істотно впливає на здатність усвідомлювати значення своїх дій та/або керувати ними (ч. 1 ст. 36 ЦК України). Тобто, якщо психічний стан особи такий, що вона взагалі не розуміє суті того, що відбувається, ситуація вимагає визнання її недієздатною. Якщо ж особа здатна розуміти свої дії, але лише частково (наприклад, періодично), або неповною мірою (тобто не охоплюючи всю гаму причинно-наслідкових зв'язків), або не може протистояти впливу обставин, своїх поривів, часто не контрольованих нею, тиску з боку інших осіб тощо, у зв'язку з чим стає уразливою, – це є підставою для обмеження в дієздатності.

Піклування встановлюється над дитиною у віці від 14 до 18 років (неповнолітньою особою), яка має неповну цивільну дієздатність, тобто має право самостійно розпоряджатися своїм заробітком, стипендією або іншими доходами, самостійно здійснювати права на результати інтелектуальної, творчої діяльності, що охороняються законом, бути учасником (засновником) юридичних осіб, якщо це не заборонено законом або установчими документами юридичної особи, самостійно укладати договір банківського вкладу (рахунку) та розпоряджатися вкладом,

внесеним нею на своє ім'я (грошовими коштами на рахунку). Така дитина особисто несе відповідальність за порушення договору, укладеного нею самостійно відповідно до закону і самостійно на загальних підставах відповідає за заподіяну нею шкоду [5, с. 11].

Органи опіки та піклування можуть відмовити у наданні дозволу на вчинення правочинів щодо нерухомого майна дитини, якщо вчинення правочину призведе до звуження обсягу існуючих майнових прав дитини та/або порушення охоронюваних законом інтересів дитини.

Піклування встановлюють над фізичною особою в разі визнання її обмеженою у цивільній дієздатності.

Положення ст. 36 ЦК України передбачають можливість обмеження цивільної дієздатності особи у двох випадках:

1) особа страждає на психічний розлад, який істотно впливає на її здатність усвідомлювати значення своїх дій та (або) керувати ними;

2) особа зловживає спиртними напоями, наркотичними засобами, токсичними речовинами, азартними іграми тощо і цим ставить себе чи свою сім'ю, а також інших осіб, яких вона за законом зобов'язана утримувати, у скрутне матеріальне становище.

Обмеження цивільної дієздатності фізичної особи або визнання фізичної особи недієздатною здійснюється в судовому порядку. Справи про обмеження цивільної дієздатності фізичної особи та про визнання фізичної особи недієздатною розглядаються в порядку окремого провадження відповідно до статей 234–241 ЦПК України [6, с. 134].

Над особою, обмеженою судом у цивільній дієздатності, встановлюється піклування та їй призначається піклувальник.

Під обмеженням дієздатності фізичної особи слід розуміти заборону особі на підставі рішення суду самостійно вчиняти правочини щодо розпорядження майном (оплатного і безоплатного відчуження, передання у позику, найм тощо) без згоди піклувальника. Одержання заробітку, пенсії, стипендії, інших доходів особи, яка обмежена у дієздатності, та розпорядження ними здійснюються піклувальником.

Вважаємо, що опіка та піклування можуть розглядатися і як форма влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, і як вид представництва.

Деякі вчені розглядають опіку як спосіб охорони (захисту) особистих та майнових прав певних категорій осіб [7] або форму захисту особистих і майнових прав громадян, які внаслідок певних обставин (вік, стан здоров'я) не можуть здійснювати свої права самостійно [8].

С. Є. Морозова вважає, що змістовна багатоманітність опіки та піклування як правового явища поглинається тим, що опіка та піклування є способом забезпечення, охорони та захисту особистих немайнових і майнових прав та інтересів малолітніх, неповнолітніх осіб, а також повнолітніх осіб, які за станом здоров'я не можуть самостійно здійснювати свої права і виконувати обов'язки [5].

У проекті Закону «Основи законодавства України про опіку та піклування над повнолітніми недієздатними особами та особами, цивільна дієздатність яких обмежена, їх соціальний захист» [9] опіка та піклування визначаються через форму забезпечення фізичною або юридичною особою особистих немайнових і майнових прав та інтересів. Так, стаття 1 визначає опіку як форму забезпечення фізичною чи юридичною особою особистих немайнових і майнових прав та інтересів повнолітніх осіб, які визнані недієздатними, та піклування як форму забезпечення фізичною чи юридичною особою особистих немайнових і майнових прав та інтересів повнолітніх осіб, цивільна дієздатність яких обмежена.

Отже, опіка та піклування розглядаються як спосіб охорони (захисту), спосіб забезпечення або як форма захисту, форма забезпечення прав та інтересів підопічних осіб.

Щоб визначити, чи є тотожними за змістом ці категорії, спробуємо їх розтлумачити.

У тлумачному словнику спосіб – це певна дія, прийом або система прийомів, яка дає можливість зробити, здійснити що-небудь, досягти чогось [10], форма – це спосіб існування змісту, його внутрішня структура, організація і зовнішній вираз; спосіб здійснення, виявлення будь-якої дії [11]. Отже, бачимо певну тотожність у тлумаченні цих категорій, тому що форма може розглядатися як спосіб існування.

За допомогою наділення відповідними правами та обов'язками опікунів і піклувальників здійснюється реалізація і захист прав та інтересів підопічних осіб.

Так, у ч. 4 ст. 67 ЦК України зазначається, що опікун зобов'язаний дбати про підопічного, створення для нього необхідних побутових умов, забезпечення його доглядом та лікуванням. Згідно з ч. 1 ст. 72 ЦК України опікун зобов'язаний дбати також про збереження та використання майна підопічного в його інтересах.

У проекті Закону права, обов'язки, відповідальність опікуна та піклувальника повнолітньої недієздатної особи та особи, цивільна дієздатність якої обмежена, встановлені у ст. 26. Частина 5 цієї статті визначає, що опікун та піклувальник зобов'язані: створювати підопічному необхідні побутові умови (у тому числі, забезпечувати продуктами харчування, м'яким і твердим інвентарем, гарячим харчуванням, транспортними послугами, засобами малої механізації тощо), забезпечувати його наглядом, доглядом та лікуванням, раз на два роки забезпечувати проходження обов'язкового медичного огляду в установленому законодавством порядку.

При цьому у ст. 17 п. 5 стверджується, що у разі тимчасової відсутності підопічного за місцем проживання у зв'язку з перебуванням у спеціальному закладі не припиняється здійснення прав і виконання обов'язків опікуна або піклувальника щодо цієї особи. Тобто навіть під час перебування у спеціальному закладі потрібно «створювати підопічному необхідні побутові умови (у тому числі, забезпечувати продуктами харчування, м'яким і твердим інвентарем, гарячим харчуванням, транспортними послугами, засобами малої механізації тощо)» (п. 5 ст. 26) [12].

Тобто ключовими діями опікуна або піклувальника є «дбати» та «забезпечувати».

Дбати (про кого-що, за кого-що, неперех.) – виявляти старання, турботу, клопотатися, піклуватися [13]. Забезпечувати – постачаючи щось у достатній кількості, задовольняти кого-, що-небудь у якихось потребах. Надавати кому-небудь достатні матеріальні засоби до існування [14]. Це підтверджує тлумачення опіки та піклування як форми забезпечення прав та інтересів підопічних осіб.

Якщо підопічний є власником нерухомого майна або майна, яке потребує постійного управління, опікун може з дозволу органу опіки та піклування управляти цим майном чи передати його за договором в управління іншій особі. Опікун зобов'язаний дбати про збереження зазначеного майна, може здійснювати за його рахунок витрати, необхідні для задоволення потреб підопічного [15, с. 315].

Відносини, в які вступає опікун із третіми особами, є цивільними, оскільки при здійсненні своїх повноважень він вчинює правочини щодо переданого під опіку майна підопічного тощо як законний представник підопічного та в його інтересах [5, с. 12].

Проте опікуни не несуть обов'язків з утримання своїх підопічних. На такі цілі витрачається одержувана на підопічного пенсія, аліменти, інші доходи від його майна тощо.

Діти не в повній мірі здатні усвідомити свої інтереси. Унаслідок того, що в основі інтересу лежать потреби, які є формою вираження останніх, пропонується визначати інтерес дитини як його потребу у створенні умов, необхідних для утримання і всебічного та повноцінного розвитку, підготовки до самостійного життя [16, с. 241].

При цьому дитина має право висловлювати свою думку в сім'ї при вирішенні будь-якого питання, що зачіпає її інтереси (ст. 171 СК України). Якщо малолітня особа може самостійно визначити свої потреби та інтереси, опікун, здійснюючи управління її майном, повинен урахувати її бажання.

Піклувальник повинен дбати про створення для неповнолітнього необхідних побутових умов, про його виховання, навчання та розвиток; вживати заходи щодо захисту цивільних прав та інтересів підопічного; дотримуватися обмежень щодо надання згоди на укладення підопічним деяких правочинів [15, с. 315].

Окрім опіки та піклування, у цивільному праві має місце і така категорія, як опікування.

Так, за договором довічного утримання (догляду) одна сторона (відчужувач) передає другій стороні (набувачеві) у власність житловий будинок, квартиру або їх частину, інше нерухоме чи рухоме майно, яке має значну цінність, взамін чого набувач зобов'язується забезпечувати відчужувача утриманням та (або) доглядом довічно.

Сутність довічного утримання (догляду) може полягати як у наданні матеріального забезпечення, так і в догляді (опікуванні). Саме тому предметом договору довічного утримання (догляду) має бути матеріальне забезпечення та догляд (опікування) поряд із майном, яке передається взамін за таке утримання (догляд) [17, с. 180].

Порівняємо категорію опікування за цим договором та піклування шляхом тлумачення.

У тлумачному словнику догляд – дія за значенням доглядати [18], опікування, опіка – піклування, нагляд, пов'язані з відповідальністю за кого-, що-небудь [19].

Тобто, з одного боку, догляд або опікування є схожими категоріями з піклуванням. З іншого боку, піклувальник самостійно здійснює витрати, необхідні для задоволення потреб підопічного, за рахунок пенсії, аліментів, відшкодування шкоди у зв'язку з втратою годувальника, допомоги на підопічну дитину та інших соціальних виплат, призначених на підопічну дитину відповідно до законів України, доходів від майна підопічного. Тобто не передбачене утримання піклувальником підопічного за власний рахунок, воно здійснюється лише за рахунок пенсії та інших соціальних виплат підопічного.

Аналізуючи сутність договірних відносин сторін, вважаємо, що відчужувач за договором має основну мету – одержати догляд, утримання від особи, яка може його надати як за матеріальними, так і за моральними критеріями (такі критерії є важливими саме для відчужувача), а набувач взамін переданого йому у власність майна зобов'язується забезпечити відчужувача чи третю особу утриманням та (або) доглядом довічно.

Схожими за значенням до правовідносин піклування є правовідносини, за якими фізична особа може обрати собі помічника.

Відповідно до положень ст. 78 ЦК України дієздатна фізична особа, яка за станом здоров'я не може самостійно здійснювати свої права та виконувати обов'язки, має право обрати собі помічника.

Надання допомоги дієздатній фізичній особі у здійсненні її прав та виконанні обов'язків є одночасно спеціальним засобом реалізації дієздатності такої особи і засобом захисту її прав. Правовідносини надання допомоги, будучи різновидом піклування, разом із тим тісно пов'язані з представництвом помічником фізичної особи, яка потребує допомоги у здійсненні своїх прав та виконанні обов'язків. Таке представництво за своєю сутністю є добровільним, оскільки виникає на підставі вільного волевиявлення сторін [20].

Звідси випливає, що особливим видом відносин у галузі опіки і піклування є передбачений ст. 78 ЦК України інститут «надання допомоги», або ж «інститут помічників», призначення якого полягає в наданні дієздатній фізичній особі допомоги у здійсненні прав і виконанні обов'язків.

Таким чином, хоча піклування, опікування та допомога помічником мають схожу мету – охорона та захист фізичних осіб, які не здатні самостійно здійснювати свої права і виконувати обов'язки через обмеження дієздатності, позбавлення або не можуть самостійно здійснювати свої права та виконувати обов'язки, вони є різними категоріями цивільного права за змістом, правовою природою та наслідками.

Список використаних джерел:

1. Прутян Д. С. Характерні риси опіки за цивільним законодавством України [Електронний ресурс] / Д. С. Прутян. – С. 296–299. – Режим доступу: <http://www.apdp.in.ua/v33/26.pdf>

2. Сімейне право України: підручник / Л. М. Баранова, В. І. Борисова, І. В. Жилінкова та ін.; за заг. ред. В. І. Борисової та І. В. Жилінкової. – 2-е вид., перероб. і допов. – К.: Юрінком Інтер, 2009. – 288 с.

3. Карпенко О. І. Правові засади утримання та виховання дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування [Текст]: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Карпенко Ольга Іванівна; Національний ун-т внутрішніх справ. – Х., 2002. – 20 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.dissertation.com.ua

4. Яніцька І. А. Опіка і піклування як форма влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Яніцька Інна Анатоліївна; Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». – Одеса, 2015. – 20 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dspace.onua.edu.ua>

5. Морозова С. Є. Правове регулювання опіки та піклування за цивільним законодавством України [Текст]: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Морозова Стелла Євгенівна; НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. – К., 2011. – 20 с. – С. 11.

6. Цивільний кодекс України: Науково-практичний коментар (пояснення, тлумачення, рекомендації з використанням позицій вищих судових інстанцій, Міністерства юстиції, науковців, фахівців). – Т. 2: Фізична особа. – Серія «Коментарі та аналітика». – Х. : Страйд, 2009. – 296 с.

7. Д'ячкова Н. А. Опіка як спосіб охорони майнових прав фізичних осіб: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Н. А. Д'ячкова; НДІ приват. права і підприємництва Акад. прав. наук України. – К., 2006. – 21 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mydisser.com/ru/catalog/view/6/44/2446.html>

8. Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол.: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. – Т. 4: Н – П [Текст]. – К. : [б. в.], 2002. – 720 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://leksika.com.ua/15961227/legal/opika>

9. Проект Закону України «Основи законодавства України про опіку та піклування над повнолітніми недієздатними особами та особами, цивільна дієздатність яких обмежена, їх соціальний захист» від 18.06.2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/NT1500.html

10. Словник української мови: у 11 томах / Редколегія: І. К. Білодід, А. А. Бурячок, Г. М. Гнатюк та ін. – Т. 9. – К. : Наук. Думка, 1978. – 917 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sum.in.ua/s/sposib>

11. Словник української мови: у 11 томах / Редколегія: І. К. Білодід, А. А. Бурячок, Г. М. Гнатюк та ін. – Т. 10. – К. : Наук. Думка, 1979. – 659 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sum.in.ua/s/forma>

12. Козловський О. А. Проблема опіки над хворим на психічний розлад в Україні загострюється [Електронний ресурс] / О. А. Козловський. – Режим доступу: <http://blogs.ukrinform.gov.ua/blog/oleksandr-kozlovskyy/problema-opiky-nad-hvorym-na-psyhichnyy-rozlad-v-ukrayini-zagostryuyetsya>

13. Словник української мови: у 11 томах / Редколегія: І. К. Білодід, А. А. Бурячок, Г. М. Гнатюк та ін. – Т. 2. – К. : Наук. думка, 1971. – 550 с. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://sum.in.ua/s/dbaty>

14. Словник української мови: у 11 томах / Редколегія: І. К. Білодід, А. А. Бурячок, Г. М. Гнатюк та ін. – Т. 3. – К. : Наук. думка, 1972. – 744 с. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://sum.in.ua/s/Zabezpechuvaty>

15. Яніцька І. А. Поняття та значення інституту опіки та піклування, їх розмежування [Текст] / І. А. Яніцька // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – Серія: Право / гол. ред. Ю. М. Бисага. – Ужгород : Гельветика, 2013. – Вип. 21. – Т. 1. – Ч. 2. – С. 315–317.

16. Розгон О. В. До питання про категорію «інтереси дитини» у сімейному праві // «Актуальні проблеми цивільного, житлового та сімейного законодавства» : Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої пам'яті доктора юридичних наук, професора В. П. Маслова. – Х. : НЮАУ. – 25–26 лютого 2011 р. – С. 241–244.

17. Цивільне право України: Підручник: У 2 т. / Борисова В. І., Баранова Л. М., Жилінкова І. В. та ін.; За заг. ред. В. І. Борисової, І. В. Спасибо-Фатеевої, В. Л. Яроцького. – К. : Юрінком Інтер, 2004. – Т. 2. – 552 с.

18. Словник української мови: у 11 томах / Редколегія: І. К. Білодід, А. А. Бурячок, Г. М. Гнатюк та ін. – Т. 2. – К.: Наук. думка, 1971. – 550 с. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://sum.in.ua/s/doghljad>

19. Словник української мови: у 11 томах / Редколегія: І. К. Білодід, А. А. Бурячок, Г. М. Гнатюк та ін. – Т. 5. – К. : Наук. думка, 1974. – 840 с. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://sum.in.ua/s/opikuvannja>

20. Куца А. М. Опіка та піклування над повнолітнім особам: проблеми та можливі шляхи їх вирішення // «Теоретико-правові аспекти державно-правової реформи в Україні» : матеріали круглого столу (25 листопада 2014 р.) [Текст]. – К. : Нац. акад. внутр. справ, 2014. – 92 с.

** Розгон Ольга Володимирівна – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри цивільно-правових дисциплін Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна.*